

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри кримінального права і кримінології (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА, кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПАНОПТИКОН vol. II, або НОВИЙ ВІКТИМАЛЬНИЙ ПОРЯДОК

На порозі нової соціальної реальності

Найскладнішою з усіх видів реальності є соціальна реальність. Це пояснюється, з одного боку, тим, що її об'єкти найбільш багатопланові та включають у себе не тільки природні об'єкти і предмети матеріальної культури (що володіють очевидними і вимірюваними ознаками речовності), але і психічні, ментальні, умоглядні утворення (умонастрій, інтереси, теорії, ідеали, виражені в знаково-символічній формі), бо тільки за цієї умови ці об'єкти можуть стати даними для інших учасників процесу, а також соціальні дії. З іншого боку, у ній наявні більш різноманітні взаємодії об'єктів соціальної реальності й соціальних суб'єктів, адже, по-перше, суб'єктів безпосередньо включено в саму живу тканину соціальної реальності; по-друге, усі види взаємодії з реальністю в соціальному аспекті зазвичай подано в єдності – людина не може ставитися до соціального життя інакше, як одночасно і осмислюючи його, і оцінюючи, і намагаючись або адаптуватися до нього, або змінити його; по-третє, тут в особливій формі надано поєднання і донаукового життєвого досвіду, і теоретичного осмислення об'єктів соціальної реальності.

Соціальна реальність – це багаторівневий і полікомпонентний феномен, у якому знаходять місце знаковість, текстуальність, соціальний контекст, вербальні та аудіовізуальні засоби та ін. Назріла необхідність провести синтез сформованих концептуальних підходів, подолати наявні різночитання між ними і вийти на новий рівень узагальнення, здатного інтегрувати функціональний, інституційний, суб'єктивний складники цього феномену. Соціальна реальність є найважливішим чинником формування

соціальних суб'єктів, ареною їхньої дії, що супроводжується ризиком, і об'єктом перетворення на основі принципів самоорганізації.

Соціальна реальність індустріального модерну змінюється, оскільки підриваються і зникають його найважливіші основи, зокрема найважливіші класові відмінності й орієнтація на продуктивну працю і зростання багатства. Замість цього з'являється загальна небезпека, страх, невпевненість, загальна нерівність і невпевненість. Якщо світ ідей, збудованих за національно-державним принципом економіки, суспільства і політики можна назвати «першим модерном», то поточний «другий модерн» характеризується глобальними екологічними й економічними кризами, що загострюються, деградацією суверенітету, диктатом транснаціональних корпорацій, економічним районуванням та іншими викликами культурної, політичної та військової глобалізації. Ці виклики вимагають осмислення, наукового опису, пояснення з подальшим прогнозуванням тенденцій їх трансформації у перспективі.

Світ «реальних» можливостей

Що може допомогти полегшити долю людини постсучасної, залежної від стрімко змінюваного соціуму, від цифрових мас-медіа, які створили типологію «людини цифрової» (digital human – породження XXI ст., немислимої навіть під кінець століття минулого), від втрати контролю над економічними і природними ресурсами, від різнопланових регламентацій і спущених згори бюрократичних документів, від неможливості повноти і свободи культурної ідентифікації, від постійної напруженості й конфліктогенності в етнокультурних відносинах різного типу спільнот, – словом, від усього того, що власне і характеризує новий соціальний порядок?

Почнімо здалека. Наше суспільство – це «суспільство споживання». У споживанні, що виходить за межі боротьби за фізичне існування, різною мірою бере участь переважна більшість населення. У торгівлі та сфері обслуговування зменшується вага дрібних магазинів. Головну роль

починають відігравати великі торговельні центри і супермаркети. Великого поширення набуває шопінг, який стає популярною формою дозвілля й самоціллю (коли товари купуються не у зв'язку з практичною необхідністю, а для якогось морального задоволення, «купівля заради купівлі»). З'являється розвинена система кредитування, банківські картки, дорожні чеки, карти постійних покупців тощо. Усе це прискорює процес прийняття рішення під час купівель.

Револуція в галузі комунікацій (поширення Інтернету, мереж мобільного зв'язку) приводить до утворення нового інформаційного простору і розширення сфери спілкування. Причому доступ до цього простору і участь у спілкуванні стають платними послугами. Економічна система тісно переплітається з культурою споживання. Бізнес виробляє такі феномени культури, як смаки, бажання, цінності, норми поведінки, інтереси. Важливу роль у цьому відіграє реклама, рекламні кампанії, що проникають у найглибші шари свідомості, – вони продають не товар, а спосіб життя. Конкуренція виробників породжує конкуренцію споживачів. Людина в суспільстві споживання прагне споживати так, щоб, з одного боку, бути «не гірше за інших», а з іншого – «не зливатися з натовпом». Індивідуальне споживання віддзеркалює не тільки соціальні характеристики споживача, будучи демонстрацією його соціального статусу, а й особливості його індивідуального способу життя.

Happiness in slavery

Система кредитування перетворюється на основу всієї економіки, коли благополуччя ґрунтується на речах, придбаних у кредит, і залежить від стабільного заробітку. Істотно змінюється структура вартості товарів і послуг. Найчастіше в неї включається символічна ціна за «торговельну марку» (бренд), коли товари «відомих» фірм можуть коштувати набагато дорожче за їхні аналоги, що нічим не гірші. Прискорюється темп змін моди. Речі знецінюються та застарівають швидше, ніж фізично зношуються. Їх не

ремонтують, а викидають. Вводиться планомірна зміна одних поколінь речей іншими. Нові моделі і марки витісняються ще новішими. У суспільстві споживання людина, яка відстала від моди, відчуває себе символічно бідною.

Індивіди стали дивідами (тобто абсолютно відокремленими від інших), а маси – зразками, даними, ринками і банками. Як ціле маси абсолютно зникли. Вони регулюються за допомогою обмінного курсу, що плаває. Ж. Дельоз пише: «Людина тепер не ув'язнений, а боржник, який весь час повинен ним бути. Це, звичайно, не скасує конфліктів. Три чверті мас не можуть бути боржниками – у них просто нічого немає. Усіх до тюрми не посадити – в'язниць не вистачить. Режим нової влади має тепер розсіяний, дисперсний характер»¹.

Для того щоб досягти кінцевої точки свого застосування – фізичного тіла (різоми), влада вдається до практики конструювання соціальних або символічних тіл, що виконують функцію посередників на шляху її маніпуляцій з фізичними тілами. Вплив на тіло іншого шляхом його дроблення, фрагментації, розщеплення на зони, ділянки, серед яких можна виділити привілейовані, «вузлові» і другорядні, «тіньові», є виразом логіки відносин влади у соціальному просторі.

Розщеплюючи, фрагментуючи тіло, влада нав'язує йому, по-перше, потребу у збільшенні своїх частин, а по-друге, перманентну турботу про них. Тим самим влада конституює фрагментарне тіло-колаж, мозаїчне тіло-трансформер, зшите з різних шматків, часто погано підігнаних один до одного, пошматоване порожнечами, розривами, кавернами. Кожна частина такого мозаїчного тіла, постійно вимагаючи все нових коректив, є місцем локалізації численних потреб і точкою докладання турботи, що багаторазово підсилює можливості влади. Влада, нав'язуючи тілу турботу про свої складники, отримує можливість діяти одночасно за безліччю соматичних каналів. Ця тенденція – нонконформістська, має різні форми опору ресурсній

¹ Делез Ж. Общество контроля (PostScriptum). URL: <http://www.read.in.ua/book229824/>.

депривації і фрустраційні наслідки, що виражаються в агресії, депресії, регресії, в прямих психопатологічних проблемах аномічного характеру.

Формою стримування наслідків соціальної фрустрації виступають інформаційні потоки ЗМІ, які нагнітають почуття тотальної небезпеки, відволікаючи дивіда від справжніх проблем самореалізації «тут і зараз». Наслідком інформаційних «атак» виявляється страх, загнаний у підсвідоме. Особливість страху в тому, що небезпека, як переживання, надмірно роздувається, охоплюючи не тільки побутування, але і дазайн (екзистенцію), і буття в цілому. Крайньою формою страху є страх смерті. М. Хайдеггер образно визначив останню: «Смерть є можливістю прямої неможливості присутності». І далі у властивій тільки йому надскладній іронічній манері він продовжує: «Всі люди, наскільки відомо, «вмирають». Смерть для кожної людини є надзвичайно правдоподібною, але все ж не абсолютно достовірною. Їй можна приписати лише емпіричну достовірність»². Однак, роз'єднуючи людей, переживання страху обертається відповідним для соціуму наслідком – прагненням людини до безпеки, як до суто особистої тактики виживання, коли поведінка, думки і почуття підпорядковуються владному контролю ззовні, що вимагає суворого дотримання запропонованих норм.

Побічним продуктом страху є вина. Ось як описує їх взаємодію С. К'єркегор: «Той, хто вчиться пізнавати свою вину тільки через закінчене, виявляється втраченим у закінченому, між тим як у закінченому питання про те, чи винувата людина, не може бути вирішено інакше, як зовнішнім юридичним і надзвичайно недосконалим чином. Тому той, хто вчиться визнавати свою вину лише по аналогії з поліцейським судом, взагалі, по суті, не розуміє, що він винуватий, бо якщо людина винувата, вона винувата безкінечно»³.

² Хайдеггер М. Экзистенция страха и бытие к смерти // Делюмо Ж., Батай Ж. Пустота страха. М. : Алгоритм, 2019. С. 207, 215.

³ Кьєркегор С. Страх – это возможность свободы // Делюмо Ж., Батай Ж. Пустота страха. М. : Алгоритм, 2019 С. 238-239.

Артефактом спотворення динаміки соціальної ситуації розвитку виступають радикальні настрої серед молоді, що стає об'єктом деструктивних психологічних технологій і політичного вербування в секти, банди, угруповання з терористичним, або націоналістичним, ухилом. Радикалізм, розливаючись в соціальній інфраструктурі від побутового до інституційного рівнів, змушує суб'єктів влади зосереджуватися на репресивних методах стримування цих настроїв, посилювати систему зовнішньої безпеки громадян прийняттям законодавчих рішень і актів по боротьбі з девіантними або делінквентними практиками, розробляти ефективні заходи стримування і профілактики криміногенних випадів з боку незрілої «пастви». Однак в умовах соціального маргіналізму таке стримування лише загострює у населення відчуття свободи, яке за відсутності в державі національної ідеї, світоглядного обрису ідеалопокладання і соціально-економічної стратегії перетворюється на анархістський опір владі.

Механізми віктимізації

Поки ж ми маємо справу з симптомами ірраціонального, що посилюються в суспільстві, і не тільки з боку влади (яку не слід завжди звинувачувати в усьому), але і з боку нас самих – масових спільнот і етнокультурних груп, що піддаються маніпулятивному впливу на ґрунті міжетнічних і міжрелігійних відмінностей. У сучасному світі, що, здавалося б, йде цивілізованим шляхом розвитку, удосконалює політичні й юридичні інститути запобігання насильству, паралельно спостерігається й інша тенденція – зростання кількості конфліктів, підвищення їх градусу, розширення загроз насильницьких дій. У різних куточках земної кулі раз по раз спалахують революції всіх кольорів, насильство зі сфери політичної переходить в сферу економіки навіть у розвинених країнах, тероризм став

глобальним явищем. При цьому механізм віктимізації розгортається, як правило, за двома сценаріями: «цап-відбувайла» або «замісна жертва»⁴.

Об'єднуючись в гармонійне співтовариство на основі вибраного «цапа-відбувайла», група людей має одну спільну мету – попередити можливі дії жертви, спрямовані на заподіяння їм зла, вигнання і руйнування самої жертви. «Цап-відбувайла» стає об'єктом агресії і насильства з боку спільнот, які показують дивне згуртування.

Результати процесу переслідування «цапа-відбувайла» не обмежені для «натовпу». Навпаки, ці наслідки очевидні і ефективні саме в натовпі. Руйнування жертви може зробити натовп некерованим, але в той же час привнести в нього спокій і порядок. Таке колективне вірування в результат жертвоприношення, на думку Р. Жирара, абсурдне, але натовп дійсно вірить в щасливий результат для себе в разі, якщо «цап-відбувайло» буде знищений.

Таким чином, насильство зароджується всередині відносин переслідування натовпом вибраного «цапа-відбувайла». Це – «батьківщина» насильства і агресивної поведінки. Сценарій переслідування «цапа-відбувайла» генерує суперництво, в якому кожен, хто бере участь «стає імітатором свого власного імітатора, а пізніше стає моделлю своєї власної моделі ... Таким чином зароджується насильство ... Антагоністи, які бажають отримати один і той самий об'єкт, руйнують один одного і бажають досягнення цього об'єкта ще більше»⁵. Підкреслимо, що і сам натовп утворюється під впливом ефекту «суперництва».

Сценарій «замісної жертви» подібний до «цапа-відбувайла» і його наслідків. Місце «цапа-відбувайла» і пов'язаного з ним ритуалу займає обрана натовпом жертва, яка виконує замісні функції в цій спільноті. Р. Жирар створив концепцію сурогатної (замісної) жертви і концентрує увагу на самій жертві. Він доводить, що на таку жертву переносяться вина і страждання інших людей, і жертва буде «виносити», заміщати їх замість

⁴ Girard Rene. Selected Works / Edited by James G. Williams. New York: A Crossroad Herder Book, 1996. P. 12-20.

⁵ Там само. С. 12-13.

групи або маси людей. Він вважає це основним принципом дії сучасного суспільства⁶. В процесі таких надемоційних вибухів і спраги помсти руйнується все навколо і приносяться в жертву навіть ті, хто спочатку і не вбачався «жертвою». Чи не за таким «сценарієм» відбувалися в Україні події в Одесі 2 травня 2014 року, ромські погроми, злочини «торнадівців»? Ж. Бодрийяр пише, що в подібних випадках жертва – це вже не той, кого ми переслідуюмо, а той, кого ми оплакуємо. Але це нічого не змінює, тому що він все одно залишається «цапом-відбувайлом»⁷.

В процесі цих «підйомів» насильства руйнується вибудований людьми мирний простір. Там, де немає розуму, з'являються соціальні міфи, створені лідерами цих мас, підтримані і ретрансльовані мас-медіа. Далі слідує те, що повторюється в кожній такій події: до бунтівного натовпу приєднуються латентно існуючі націоналістичні рухи, жителі навколишніх районів, «мешканці» соціальних мереж, пронизані ідеями-міфами. Вплив міфу замість раціональності призводить до повної перемоги ірраціонального. Міф цілковито опановує людьми в натовпі.

Поступово формується і розширюється маса людей, натовп, що не здатен на раціональні дії, зате цілком схильний до деструктивних масштабних актів.

Е. Канетті в роботі «Маси і влада» відзначав довершену ірраціональність людей, що опинилися в натовпі. Інтуїція підказує людям, що є щось «приховане», недосяжне, недомовлене тими, хто їх організував як масу. Однак, як за помахом магічного заклинання, люди виконують те, що звідкись їм наказано. Е. Канетті порівнює це з дією шизофренії⁸, яка наздоганяє людину і під своїм покровом не дає чітко уявляти свої вчинки і дії тих, хто поруч з ним, будь-то мала група або натовп.

⁶ Там само. С. 20-21.

⁷ Бодрийяр Ж. Совершенное преступление. Заговор искусства / перевод с франц. А. Качалова. М. : «Панглосс», 2019. С. 206.

⁸ Canetti E. Crowds and Power. London: Weidenfeld and Nicolson History, 2000. P. 265.

Здійснення насильства може бути латентно і невидимо, не завжди усвідомлене. Політичні технології стають все більш витонченими. Якщо примусові або маніпулятивні дії застосовуються по відношенню до маси людей, натовпу, то масові спільноти часто не усвідомлюють, що над ними чиниться насильство, і такі дії спільно з поведінкою натовпу можуть привести до непередбачуваних результатів. Не випадково в світовому соціально-філософському і соціологічному дискурсах терміни «маса», «масове співтовариство» отримали негативні оцінки і смислове розуміння, що означає об'єднання людей в якусь аморфну цілісність без прояву особистісних якостей через знаходження в масштабном скупченні людей без видимої доцільної причини⁹. Сутність маси – втрата індивідуальності і найвища схильність до маніпулювання. Маса те саме що і натовп, оскільки останній «розвивається» згідно з тими ж принципами і періодами, що і знеособлена маса.

Влада і насильство

Оскільки концепт влади неминує виникає при аналізі насильства, як стрижня Нового Віктимального Порядку, доцільно звернутись до аналізу їх співвідношення. Х. Арндт називала насильство «маргінальним феноменом»¹⁰. Б. Жувенель відзначав, що людина значно більше відчуває себе людиною, коли вона нав'язує себе іншим і робить інших інструментом своєї волі¹¹. Вольтер бачив сутність влади в тому, щоб змусити інших виконувати те, що ти вибрав. Дж. Міль виділяв дві схильності людської природи: бажання володарювати над іншими і здійснювати владу над собою. Звідси він виводив взаємопов'язаність волі до влади і волі до підпорядкування. Можливо і зворотне – жорстка незгода до підпорядкування часто супроводжується такою ж суворою антипатією до домінування і

⁹ McQuail D. McQuail's Mass Communication Theory (6th edition). Los Angeles: Sage Publications Ltd., 2011. P. 56.

¹⁰ Arendt H. Reflections on Violence // Violence. A Reader (Main Trends of the Modern World). Edited by Catherine Besteman. Maine, USA: Palgrave, 2002. P. 33.

¹¹ Жувенель Б. Власть: естественная история ее возрастания. М.: ИРИСЭН, 2011. С. 11.

команд. Позиція М. Вебера, чиє трактування влади як шансу проголосити свою власну волю, незважаючи на опір інших, вельми нагадує розуміння війни К. Клаузевіца як акту насильства з метою змусити противника зробити те, що бажає сам суб'єкт примусу. Відомим є погляд автора на війну як на «продовження політики іншими засобами»¹². Так чи інакше, будь-яке рефлексивне звернення до відповідних поглядів на феномен насильства підказує однозначну відповідь: насильство означає владу людини над людиною. Разом з тим теза про співвідношення війни і політики або насильства і влади для сучасного світу явно не має сенсу, тому що технологічно нові види озброєнь здатні знищити цілі країни протягом лічених хвилин разом з їх джерелами державної і будь-якої іншої влади.

Х. Арендт у роботі «Reflection on Violence» вивертає цікавий ракурс проявів насильства в контексті співвідношення понять «насильство», «ненасильство» і «влада». Вирішення нею цієї проблеми не втратило свою значимість і актуальність і дотепер, незважаючи на те, що робота була написана в минулому столітті. Дослідниця спирається на книгу «Влада» французького філософа Бертрана де Жувенель, чиї роздуми про концепти влади і насильства засновані на двоїстому підході. Влада, як аналітична категорія, розуміється як інструмент реалізації правління, панування, трансляції правил і команд. Влада, як категорія практична і самоідентифікаційна, що виникає зсередини самої влади, тяжіє до того, щоб пояснити свою появу й існування «інстинктом домінування».

Таким чином, ми приходимо практично до «виправдовувального розуміння» влади, яка тісно пов'язана з насильством: влада є діяльність, що здійснюється в силу інстинкту домінації над іншим й іншими. Б. Жувенель робить висновок, що команда і підпорядкування – це та сутність влади, без якої остання не може існувати. Ніяких інших атрибутів або властивостей для здійснення влади, на його думку, не потрібно. Х. Арендт іронізує з цього приводу: «Якщо сутність влади полягає в ефективності команди, то це

¹² Клаузевиц К. О войне. М.: Эксмо, СПб.: Мидград, 2007.

означає, що немає більшої влади, ніж та, яка виростає зі ствола зброї. Б. Жувенель і Мао Цзедун, ймовірно, дійшли б згоди з такого фундаментального питання політичної філософії як природа влади»¹³.

Дослідниця зазначає, що подібного роду дефініція влади має витoki в античності і переважає в сучасному дискурсі політичної думки. Це розуміння визначає форми влади як правління людини над іншою людиною – одного або декількох в монархії або олігархії; кращих або багатих – в аристократії або демократії. Однак Х. Арндт стверджує, що в сучасному світі до цих термінологічних визначень влади «нам слід додати одну з найбільш пізніх форм панування, ймовірно, найбільш жахливу і таку, що викликає страх, а саме бюрократію або правління через заплутану систему бюрократії, в якій жодна людина ... як і більшість людей, не можуть нести відповідальність за управління, і таку форму правління можна, строго кажучи, назвати владою Нікого ... Влада Нікого – найбільш тиранічна з усіх форм, оскільки тут немає жодної людини, якій хоча б можна було поставити питання про доцільність зробленого або того, що відбувається»¹⁴. Додамо, що якщо навіть така людина і знаходиться в цій системі, то, як правило, вона не може дати відповідь на таке запитання, будучи в той же час впевненою в необхідності того, що відбувається (неважливо чого – реформ, змін, введення нових правил, ефективних оптимізацій і оптимізаційних ефективностей).

Ф. Кафка свого часу геніально показав бюрократичну форму правління, що ґрунтується, скоріше, на ірраціональності, ніж на розумі і прагматизмі¹⁵. Дійсно, сучасна бюрократія – це влада Нікого, знеособлена як в причинах, так і в результатах своєї діяльності.

Х. Арндт, проте, виділяє і протилежну традицію розгляду взаємин влади і насильства, ніж визначення здійснення влади за допомогою командних дій. Вона пов'язує появу цієї традиції з республіканською формою правління XVIII ст., де звід законів приводив до завершення влади

¹³ Arendt H. Reflections on Violence // Violence. A Reader (Main Trends of the Modern World). Edited by Catherine Besteman. Maine, USA: Palgrave, 2002. P. 26.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Кафка Ф. Замок : роман / пер. с нем. и сопроводит. статья Михаила Рудницкого. М. : Время, 2018.

людини над людиною. Республіканське правління, на її думку, є владою людей, що підкоряються закону, а не іншій людині. Підпорядкування закону викликає збіг волевиявлення громадян республіки, і за умов представницького управління здійснення влади виражається принципом – народ править тими, хто управляє ним.

Дослідниця робить висновок, що насильство і влада – протилежні, опозиційні категорії; насильство не впливає з неминучістю з реалізації влади. Відмінності між насильством і владою величезні. Влада завжди встановлюється, виходячи з потреб людей, і так чи інакше служить організації їх життєдіяльності. Насильство ж виникає тоді, коли влада втрачена, зникла, вичерпала себе, зруйнована. Насильство, як особливий, закритий і самодостатній феномен, може «керувати» і без людей і, власне, без самої влади. Показовою в цьому контексті є ідея Ш. Монтеск'є про те, що тиранія є найбільш насильницькою, але найменш владною форма правління.

У чому ж відмінність влади і насильства, і де тут місце ненасильства? На думку Х. Арендт, влада не потребує виправдання, адже це невід'ємна сутність політичних структур, але їй необхідна легітимація. Застосування насильства, навпаки, може бути виправданим, але ніколи не буде легітимізовано в очах народу. Незважаючи на те, що влада і насильство суть різні феномени, проте, на арені соціально-політичного життя вони з'являються зазвичай разом. Однак влада – первинний і домінуючий фактор, який зумовлює за деяких внутрішніх і зовнішніх умов появу насильства. Влада завжди виражає сутність будь-якого уряду, але це твердження не можна віднести до насильства. Насильство має природу інструментальну; воно завжди встановлюється з потреби абсолютного і тотального управління, а також з необхідності свого виправдання. Виникає правомірне запитання, а як же реалізує себе насильство, якщо воно змінює владні структури управління? Дослідниця стверджує, що насильство встановлюється і забезпечує свою діяльність, будучи заснованою на «сверхорганізації влади». Навіть деспотії зароджуються на цьому принципі.

Таким чином, щоб з'явилося насильство, необхідно руйнування (способи тут не мають значення) політичних і соціальних інститутів, які колись проголосили і встановили владу (політична форма останньої також не важлива). Важливо інше – надмірна і гіпертрофована організаційна структура політичних і соціальних інститутів в якийсь момент стає настільки малокерованою, що вона припиняє свою діяльність. Це як раз той процес втрати дієздатності (або навіть руйнування) деяких соціальних інститутів Нового Віктимального Порядку, який ми спостерігаємо в даний час, в тому числі і в нашій державі.

Х. Арендт робить висновок, що насильство завжди руйнує владу; зі ствола зброї беруть початок найбільш ефективні команди, що створюють найбільш досконалі форми підпорядкування (насильства). Очевидно, однак, що зі ствола ніколи не з'являється влада. Насильство виникає, коли влада перебуває під загрозою і приходиться до свого абсолютного управління, коли влада втрачена остаточно¹⁶. Власні методи здійснення насильства обов'язково призводять до зникнення влади. Виходячи з суперечливої природи влади і насильства, можна сказати, що там, де насильство править абсолютно, влада відсутня.

Однак дослідниця заявляє про некоректність розуміння ненасильства як протилежності насильства. Насильство може зруйнувати владу, але не може походити зі своєї протилежності, якою є влада. Саме влада є протилежністю насильства, тому остання і з'являється, коли влада вичерпана або зникла¹⁷.

Способи реалізації насильства завжди антигуманні, а тому страшні і небезпечні для людини в будь-які часи. Можливо, тому Х. Арендт і наполягала на тому, що головне в розуміння насильства є усвідомлення засобів і інструментів її реалізації. Насильство спирається на всі матеріальні артефакти, створені людиною (наприклад, застосування новітніх

¹⁶ Arendt H. Reflections on Violence // Violence. A Reader (Main Trends of the Modern World). Edited by Catherine Besteman. Maine, USA: Palgrave, 2002. P. 33.

¹⁷ Там само. С. 34.

технологій та інформаційних ресурсів в сучасних видах озброєнь). Тому людині в її протистоянні насильству завжди буде протистояти не тільки інша людина, а й потужна сила технологічних, матеріальних та психологічних досягнень людства. Правда застосовуватися вони будуть в разі здійснення насильницьких дій тільки в деструктивних і руйнівних цілях.

Суспільство нового зразку

Новий Віктимальний Порядок – це вже реальність, яка, проте, як справжній симулякр, намагається довести власну нереальність. Бодрійяр пише: «Віктимальність йде рука об руку з правами людини як єдина заупокійна ідеологія»¹⁸. Суспільство визначається. З переходом до нової епохи, у якій цінності є реалізованими і тому неактуальними, те, що вважається соціальною структурою, соціальною реальністю, втрачає стійкість і визначеність, стає ефемерним, нестабільним, парадоксальним, ірраціональним або взагалі зникає. Суспільство не зникає, хоча перестає бути реальним. Оскільки суть сучасного суспільства в реалізації цінностей, то так звані основні підсистеми суспільства в цілому, що утворюють соціальну реальність, – політика, економіка, наука, культура – лише ціннісні орієнтації Нового Віктимального Порядку. Належність до економіки, політики або мистецтва визначається зовсім не властивостями речей, слів або вчинків, а ставленням до них як життєво важливого або несуттєвого.

Через те, що структура суспільства є лише ціннісною рубрикацією, з деактуалізацією, незатребуваністю цінностей, суспільство втрачає речовність, стає ефемерним, абсурдним, ірреальним, але продовжує існувати. Інституційна структура перестає бути власне соціальною структурою, але вона не зникає. Цей парадокс пояснюється за допомогою симуляцій. Іронічна симуляція інституційних зразків у соціальних практиках – це новий модус «безтілесного» існування людини в умовах Нового Віктимального Порядку.

¹⁸ Бодрійяр Ж. Совершенное преступление. Заговор искусства / перевод с франц. А. Качалова. М. : «Панглосс», 2019. С. 211.

Соціальний контроль під час транзиту суспільства до Нового Віктимального Порядку також трансформується. Ми перебуваємо у стані хаосу, пливемо за течією до невідомих берегів і не можемо сказати нічого конкретного щодо нашого майбутнього. Це лякає і насторожує. Потрібно діяти на свій страх і ризик, без заздалегідь заготовлених планів, рецептів і довгострокових програм. Ніяка стратегія не є в цих умовах міцною – усе хитко, туманно, нечітко, невизначено. Але відмова від патернів Нового Віктимального Порядку – це не просто його заперечення, але і рішучість діяти в ситуації невідомості, невизначеності та непередбачуваності наслідків наших дій.